

مسئولیت دولتها و شرکتهای نظامی – امنیتی خصوصی (PMSC) بر مبنای سند مونترو

محمدعلی مصطفوی* - دکتر مجتبی انصاریان**

چکیده:

شرکتهای نظامی و امنیتی خصوصی*** از پدیدههای نوین در مخاصمات مسلحانه موجب نگرانی جامعه بشری شدند. احراز مسئولیت دولتها و شرکتهای در قبال اعمال ناقص حقوق بشر، وضعیت حقوقی کارکنان مسلح آنان و شرکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه، دولت‌هایی را به چاره‌جویی برای قاعده‌مند نمودن فعالیت این شرکتها و زدودن چهره مزدورگونه آنها واداشته بود.

در مونترو سوئیس (۲۰۰۸) سندی به امضاء رسید تا فعالیت‌های شرکت‌های مذکور ساماندهی و اوضاع افراد آسیب‌دیده از مناقشات مسلحانه را نیز بهبود بخشد.

این پژوهش با روش توصیفی و از منظر هدف، کیفی با پرسش در خصوص چگونگی احراز مسئولیت بین‌المللی شرکت‌های مزبور در قبال عملکردشان این فرضیه را پی گرفت که آنها به دلیل برخورداری از شخصیت بین‌المللی در قبال اقدامات تخلف‌آمیزشان مسئول هستند و در صورت وابستگی شرکتها به دولتها، مسئولیت آنها نیز محرز خواهد شد، همان چیزی که سند مونترو به دنبال آن است.

کلیدواژه‌ها:

حقوق بشر، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، شرکتهای نظامی و امنیتی خصوصی، مسئولیت بین‌المللی، سند مونترو.

مقدمه

جهان از اواخر قرن بیستم شاهد حرکت به سوی استفاده از سربازان خصوصی در قالب شرکت‌ها و پیمانکاران برای جنگیدن بوده است. بعد از فروپاشی شوروی و نظام کمونیستی، دولت‌ها بیشتر برای کمک به اهداف و عملیات نظامی خود به استفاده از شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و پیمانکاران نظامی روی آورده‌اند. از سوی دیگر نیز توسعه این شرکت‌ها به‌عنوان بازیگران غیردولتی، در مخاصمات مسلحانه تأثیر بسزائی داشته است. در واقع می‌توان اذعان نمود اعمالی که از پیش در انحصار ارتش کشورها بوده امروزه توسط آنها نیز صورت می‌پذیرد؛ اعمالی از قبیل حفظ و حراست از ادوات و تجهیزات نظامی، آموزش نیروهای نظامی و انتظامی، جمع‌آوری اطلاعات و بررسی و تحلیل آنها، خدمات حفاظتی و امنیتی از شخصیت‌ها، اماکن نظامی یا دیپلماتیک، خدمات رفاهی، لجستیکی، اداره زندان‌ها، اسراء و بازجویی از آنها و حتی در برخی مواقع اجرای عملیات نظامی و درگیری مستقیم نظامی. «مداخلات این شرکت‌ها در امور نظامی به‌طور مداوم از اوایل سال ۲۰۰۰ م شروع شد.»^۱

امروزه نه‌تنها بین دولت‌ها تمایل برای استفاده از پیمانکاران نظامی در راستای اهداف خود، رشد داشته بلکه شرکت‌های فراملی مانند شرکت‌های نفتی و چندملیتی و سازمان‌های بین‌المللی مانند «ناتو» را می‌توان نام برد که در زمره مشتریان این شرکت‌ها قرار گرفته‌اند، به‌خصوص «در مکان‌هایی که دولت‌ها توانایی ارائه خدمات امنیتی را ندارند.»^۲

البته نباید این مطلب را از نظر دور داشت که پیشینه ارتش‌های خصوصی محدود به دوران حاضر نمی‌گردد. در واقع تفکر چنین ارتش‌هایی از پیشینه تاریخی برخوردار بوده است. امروزه آنچه در قالب شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی تجلی دارد، نوع تکامل یافته از استخدام و به‌کارگیری مزدوران و ارتش‌های اجاره‌ای می‌باشد که با پیشرفت فناوری، دگرگونی و گستردگی صحنه‌های نبرد است که آنها را با داشتن ساختاری منظم و پیچیده متمایز نموده است.^۳

به‌هر حال به‌کارگیری این شرکت‌ها و سازمان‌ها، همواره نگرانی‌هایی برای جامعه جهانی

1. "Speaking Law to Business: 10-Year Anniversary of the Montreux Document on PMSCs," ICRC Blog, Last Accessed April 17, 2019, <http://blogs.icrc.org/law-and-policy/2018/09/17/speaking-law-business-10-year-anniversary-montreux-document-pmscs/>.

2. Ibid.

3. Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies* (New York: Routledge, 2006), 68.

به دنبال داشته است؛ نگرانی‌هایی که امروزه بیشتر بر مبنای نقض حقوق بشردوستانه و مخاصمات مسلحانه تجلی پیدا کرده است.^۴

دولت‌های متعددی در شرایط مختلف با استخدام و به کارگیری شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی از خدمات آنها منتفع می‌شوند. ابتدایی‌ترین نگرانی در بهره‌جویی از این خدمات، احتمال نقض تعهدات بین‌المللی در نتیجه استخدام این شرکت‌هاست از سویی دیگر مسئولیت دولت‌ها و این شرکت‌ها محل بحث بوده و اشتغالات ذهنی در جامعه بشری همراه داشته است.

در پی حوادث گوناگون و تروریستی اواخر قرن بیستم و اوایل قرن حاضر و رشد فعالیت‌های شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی که درگیر این‌گونه مسائل چه به لحاظ دولت‌های اصلی یا موطن (صادرکننده خدمات یا پیمانکاران) و دولت‌های سرزمینی (گیرنده خدمات یا کارفرمایان) مانند عراق و افغانستان بودند، همواره نگرانی‌هایی وجود داشته که به همین جهت در صدد چاره‌یابی بودند. «توجه جهانی به این شرکت‌ها از زمانی شکل گرفت که اتهام‌هایی در خصوص رفتار نامناسب کارکنان این شرکت‌ها و نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی توسط آنها مطرح شد.»^۵

ماحصل این نگرانی و چاره‌جویی نخست این بود که در ۱۷ سپتامبر ۲۰۰۸ به کوشش دولت سوئیس و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ ۱۷ کشور که بیشترین درگیری و دغدغه را در این حوزه داشتند، در شهر مونترو سوئیس گرد آمده و اقدام به تدوین سندی معروف به سند مونترو نمودند. «در دهمین سالگرد تصویب این سند در ۲۰۱۸ م اعلام گردید که ۵۴ دولت و سه سازمان بین‌المللی عضو آن هستند.»^۶

این سند حاوی توصیه‌ها و دستورالعمل‌هایی در خصوص اعمال و رفتار شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و کارکنان آنها و دولت‌ها در صحنه مخاصمات مسلحانه بر مبنای حقوق بشردوستانه می‌باشد و به سان راهنمایی برای سوق دادن مسئولیت بر دولت‌ها و این شرکت‌ها عمل نموده است.^۷ این سند تدابیری را از حقوق بین‌المللی یادآور می‌شود که شبه‌نظامیان

۴. لیلا رئیس و عبدالنعم شهریاری، «شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و حقوق بشردوستانه: جایگاه و مسئولیت»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی ۱۶ (۱۳۹۲)، ۸۳.

5. "A Contract Guidance Tool for Private Military and Security Services," Montreux Document Forum, www.mdforum.ch/pdf/contract-guidance-tool.pdf (Last Accessed April 18, 2019).

6. "Speaking Law to Business: 10-Year Anniversary of the Montreux Document on PMSCs," op.cit.

۷. حسین شریفی طرازکوهی و مارال آذری، «مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال ناقض حقوق بین‌الملل

شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی باید به آن گردن نهند و همچنین توصیه‌هایی را به کشورها درباره شیوه‌های اقدام برای تذکر به این شرکت‌ها و شیوه‌هایی که آنها می‌توانند رعایت این تعهدات را تضمین کنند، ارائه می‌کند.

در این مقاله سعی گردیده ابتدا به بررسی اجمالی علل پیدایش و رشد شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و عوامل مؤثر در پیدایش سند مونتر و اینکه سند مزبور جزو کدام دسته از اسناد بین‌المللی بر مبنای حقوق معاهدات بین‌المللی می‌باشد، پرداخته و سپس با در نظر گرفتن محتوای سند، انتساب عمل به دولت و اینکه تعهدات شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و دولت‌ها بر اساس حقوق بشردوستانه تا چه حد بوده و این موضوع که وضعیت کارکنان این شرکت‌ها بر مبنای قوانین بین‌المللی چگونه تفسیر می‌شود را مورد بررسی قرار دهد. آیا با نظر به شرایط مزدوری طبق قوانین بین‌المللی و باتوجه به دستمزد بالای آنها که متجلی نیت مالی بوده کارکنان این شرکت‌ها جزو مزدوران قلمداد گردیده و یا از جهاتی دیگر جزو رزمندگان اعم از نظامی یا غیرنظامی (کادر پزشکی و ...) و یا منظم یا غیرمنظم دسته‌بندی می‌گردند؟

۱- انواع شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و خدمات آنها

خدمات این شرکت‌ها به‌طور معمول به سه دسته تقسیم می‌شوند: خدمات تأمین‌کننده، خدمات مشاوره‌ای و آموزشی، خدمات پشتیبانی^۱. بدین صورت که دسته نخست در (خط مقدم) جبهه جنگ فرماندهی نیروها را برعهده دارند؛ دسته دوم، خدمات مشاوره‌ای و آموزشی ارائه نموده و خدمات نوع سوم خدماتی از قبیل حمل و نقل نیروها و خدمات رفاهی برای سربازان و نظیر آن را ارائه می‌دهند. بنابراین این شرکت‌ها را باتوجه به خدماتی که ارائه می‌دهند، می‌توان به سه دسته کلی تقسیم نمود.

۱-۱- شرکت‌های تأمین‌کننده خدمات امنیتی و مشارکت‌کننده مستقیم در درگیری‌ها

در این دسته از شرکت‌ها طرف قرارداد، امنیت و حفاظت از اشخاص مهم مانند دیپلمات‌ها، سران حکومتی و شخصیت‌های بلندپایه، اماکن مهم مانند مکان‌های دیپلماتیک، ساختمان‌های حکومتی و نظامی و ... را تعهد می‌کند و کارکنان آنها به‌طور مستقیم در صحنه

بشردوستانه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی»، فصلنامه آفاق امنیت ۴ (۱۳۹۰)، ۶۷.

درگیری حضور دارند. در رابطه با این نوع خدمات، عده‌ای معتقدند که اقدامات این دسته تنها دفاعی است و به هیچ وجه بُعد تهاجمی و یا مشارکت مستقیم به خود نمی‌گیرد؛ اما دشوار است که این ادعا را قابل قبول خواند، چراکه در مواردی ممکن است دفاع از خود مستلزم دست زدن به اقدام تهاجمی باشد.^۹ با توجه به اصل دفاع مشروع^{۱۰} که استثنائی بر قاعده منع توسل به زور^{۱۱} می‌باشد و با توجه به حقوق بشردوستانه و نظر اجمالی به مواد ۴۱ تا ۴۳ منشور سازمان ملل متحد چنین تفکیکی بسیار دشوار و شاید غیر قابل انجام می‌نماید، چراکه برای دفاع نیز توسل به زور صورت می‌گیرد، بنابراین به منزله مشارکت مستقیم محسوب می‌گردد. از بارزترین مثال آن می‌توان به عملیات نظامی برای حفظ صلح توسط نیروهای حافظ صلح سازمان ملل متحد اشاره نمود.

۱-۲- شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات مشاوره‌ای و آموزشی

گروه دیگر از این شرکت‌ها، آنهایی هستند که خدمات مشاوره‌ای، آموزشی و برنامه‌ریزی از جمله آموزش‌های مربوط به قوای مسلح، پلیس، گمرک، سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی دولت‌های مشتری را ارائه می‌کنند.

۱-۳- شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات پشتیبانی و رفاهی

شرکت‌هایی هستند که تنها به ارائه خدمات پشتیبانی نظیر امور لجستیکی، تعمیر و نگهداری ادوات نظامی، حفظ و نگهداری سامانه‌ها، مخابرات، خدمات رفاهی از قبیل آشپزی، اماکن ورزشی و تفریحی، خدمات بهداشتی و درمانی و ... می‌پردازند.^{۱۲}

۹. پوریا عسکری، «شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و حقوق بین‌المللی بشردوستانه»، مجله پژوهش‌های حقوقی ۶(۱۲) (۱۳۸۶)، ۸۳.

۱۰. نک: ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد.

۱۱. نک: بند ۴ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد.

12. Peter W. Singer, *The Private Military Industry and Iraq: What Have We Learned and Where to Next?* (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper, November 2004), 2.

۲- شکل‌گیری و تدوین سند مونترو

۲-۱- علل پیدایش و تفکر اولیه در تدوین سند مونترو

مباحث مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها یکی از مباحث اصلی همیشگی در حقوق بین‌الملل می‌باشد که برای حمایت بیشتر از حقوق افراد توسعه یافته است؛ اما امروزه این مباحث به‌عنوان اصول کلی حقوق بین‌الملل عام مطرح‌اند و دامنه آنها نیز بسیار فراتر از حمایت از حقوق افراد گسترش یافته است.^{۱۳} در حقیقت، کارکرد و رسالت قواعد مسئولیت بین‌المللی، تعیین نتایج حقوقی نقض سایر قواعد حقوق بین‌الملل بوده و بدیهی است رسالت بنیادین این مسئولیت، تضمین عملکرد مناسب نظام حقوقی بین‌المللی است و زمانی به‌نحو مؤثر و کارآمد محقق می‌شود که قواعد حاکم بر مسئولیت در آن نظام در مورد تمام تابعان اعمال گردد.^{۱۴}

برای یک عمل نقض و جرم بین‌المللی، با توجه به ماهیت آن و تعهدات نقض‌شده، ممکن است عوامل متعددی مسئول قلمداد شوند.^{۱۵} در ارتباط با جرایم ارتكابی توسط شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی باید گفت این عوامل ممکن است خود شرکت‌ها به‌عنوان شخص حقوقی و یا دولت‌هایی که عمل به آنها قابل‌انتساب است یا کارکنان آنها باشند.

ضرورت حفظ نظم در جامعه بین‌المللی ایجاب می‌کند، دولت‌ها مسئول فعل‌ها و ترک فعل‌های خود باشند و هیچ دولتی نمی‌تواند بدون قبول و رعایت حقوق، از حقوق خود بهره‌مند شود. این امر ضمن وارد کردن مفهوم مسئولیت دولت‌ها در حقوق بین‌الملل، مسئله چگونگی مسئولیت آنها را در قبال فعالیت‌های شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی مطرح می‌کند. از سوی دیگر تفکر غالب در ذهن جامعه جهانی به‌دلیل فقدان قوانین خاص بین‌المللی و یا فقدان مرجعی خاص برای رجوع در خصوص مسئولیت شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی همواره این‌گونه بوده که فعالیت این شرکت‌ها در خلأ قانونی می‌باشد.^{۱۶}

با توجه به کمیسیون حقوق بین‌الملل و طرح مسئولیت بین‌المللی، دولت‌ها همواره نسبت به اعمال تخلف‌آمیز^{۱۷} خود دارای مسئولیت بوده، طبق ماده ۱ کمیسیون هرگونه نقض حقوق

۱۳. عسکری، پیشین، ۳.

۱۴. شریفی طرازکوهی و آذری، پیشین، ۳.

۱۵. علیرضا ابراهیم‌گل، مترجم، *مسئولیت بین‌المللی دولت، متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل* (تهران:

انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، چاپ هشتم، ۱۴.

16. Emanuela Chiara, Gillard, "Business Goes to War: Private Military/ Security Companies," *International Review of the Red Cross* 88(863) (September 2006): 525.

17. Wrongful Act

بین‌المللی توسط دولت‌ها موجب مسئولیت بین‌المللی آن دولت می‌شود که ممکن است شامل فعل یا ترک فعل (یا مجموعی از آن دو) باشد. از سوی دیگر یکی از ارکان مسئولیت بین‌المللی دولت نسبت دادن آن اعمال به دولت است.^{۱۸} طبق ماده ۲ کمیسیون حقوق بین‌الملل فعل متخلفانه دولت باید به آن دولت قابل انتساب و نقض تعهد آن دولت محسوب شود؛ ولی با نظر به ماده ۴ دیده می‌شود که این قانون فقط نسبت به ارگان‌های دولتی قابل اعمال می‌باشد. از سویی کمیسیون حقوق بین‌الملل در ماده ۸ طرح مسئولیت دولت‌ها را بیان کرد که رفتار یک فرد یا گروهی از افراد، طبق حقوق بین‌الملل، عمل دولت محسوب می‌شود، اگر این فرد یا گروه بر اساس دستور، هدایت یا کنترل دولت مذکور مرتکب رفتار متخلفانه شود پس خواه یا ناخواه ذهن جامعه به این نتیجه سوق داده می‌شود که مسئولیت اعمال شرکت‌ها به دلیل اینکه جزو پیمانکاران خصوصی بوده و متعلق به هیچ ارگان دولتی نیستند، قابل انتساب به دولت نبوده و همواره این نگرانی که فعالیت این شرکت‌ها در خلأ قانونی بوده، حس می‌شود.

پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و حمله آمریکا و هم‌پیمانانش به افغانستان و عراق و تبع آن حضور شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی در این کشورها، برخی حوادث در شکل‌گیری تفکر قاعده‌مندسازی و فعالیت این شرکت‌ها و کنترل اعمال آنها بسیار مؤثر بوده از جمله حوادث عراق که موجب قتل چهار تن از کارکنان شرکت بلک واتر در فلوجه به سال ۲۰۰۴ شد که وظیفه تأمین امنیت برای رانندگان کامیون حامل مواد غذایی برای آن شرکت را برعهده داشتند^{۱۹} و بعد از گذشت چند ماه، مشارکت شرکت «تیتان» و شرکت «کاسی»^{۲۰} در رسوایی زندان ابوغریب و به قتل رساندن غیرنظامیان عراقی توسط کارکنان شرکت بلک واتر در بغداد در سال ۲۰۰۷ موجب افزایش نگرانی درباره نقض حقوق بشردوستانه توسط کارکنان این شرکت‌ها و توجه به مسئولیت دولت‌ها و شرکت‌ها ناشی از این حوادث شد. در سال ۲۰۰۸، ۱۷ دولت سندی را امضاء کردند که امید می‌رفت، پایه و اساس قوانین کنترلی مؤثری باشد و مسئولیت این شرکت‌ها را درمقابل جرایم ارتكابی و نقض قواعد حقوق بین‌الملل افزایش دهد.

درواقع این سند حاصل نشست‌ها به ابتکار دولت سوئیس و دعوت کمیته بین‌المللی صلیب

۱۸. شریفی طراز کوهی و آذری، پیشین، ۳.

19. Singer, op.cit. 4.
20. CACI

سرخ و با مشارکت ۱۷ کشور که بیشترین ارتباط را، چه به‌عنوان ارائه‌کننده خدمات یا بهره‌گیرنده، با این شرکت‌ها دارند (افغانستان، آنگولا، استرالیا، اتریش، کانادا، چین، فرانسه، آلمان، عراق، لهستان، سیرالئون، آفریقای جنوبی، سوئد، سوئیس، اوکراین، انگلیس و آمریکا) بوده که پس از ارائه طرح‌ها و راه‌حل‌های مختلف شکل گرفت.

۲-۲- سند مونترو

سند مونترو یکی از محدود اسنادی است که به‌طور خاص به مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال ناقص حقوق بین‌الملل بشردوستانه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی اختصاص یافته است. در ۱۷ سپتامبر ۲۰۰۸، سند مونترو در ارتباط با تعهدات بین‌المللی، الزامات قانونی و رویه‌های مناسب برای دولت‌های در ارتباط با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی در مخاصمات مسلحانه به امضاء رسید. این سند صریح‌ترین عبارات را درباره رفتارهای حقوقی و تجاری و شیوه‌های اجرایی و نظارتی در شکل‌دهی به روابط میان دولت‌ها و این شرکت‌ها ارائه داده است.^{۲۱}

این سند در واقع مبنایی اساسی در ترتیبات مؤثر در تضمین رعایت حقوق بشر و مسئولیت سوءرفتار شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی ارائه داده و در سه بُعد قابل توجه است: اول، بخشی از این سند به بیانیه مشترکی از سوی برخی دولت‌ها که بر اساس دریافت خود از حقوق بین‌الملل بیش از سایر دولت‌ها از فعالیت‌های شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی متأثر شده‌اند، اختصاص یافته است. در واقع، سند مونترو بیانیه مهمی است درباره قوانین موجود در ارتباط با تعهد دولت‌ها در خصوص شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی، در حفاظت از حقوق بشر و حصول اطمینان از رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه. این سند مدرکی رسمی است در رد نظریه فعالیت شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی در خلأ قانونی و اینکه دولت‌ها می‌توانند با عقد قرارداد با این شرکت‌ها از تعهدات خود اجتناب کنند؛ دوم، سند مونترو تصویری کلی از اصول رایج میان دولت‌های کلیدی در موضوع تعهدات دولت‌ها برای تنظیم شیوه عمل برون‌مرزی واحدهای بازرگانی ارائه می‌دهد. نکته قابل توجه آنکه سند یادشده، به‌طور مشخص، مجموعه‌ای از تعهدات دولت‌ها مطابق حقوق بین‌الملل عرفی و قراردادی را مشخص می‌کند؛ سوم، بخش دوم سند مونترو استانداردهایی را که ممکن است

در آینده به رویه‌ای عملی در ارتباط با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی از طریق قراردادهای، قوانین ملی، ابزارهای ملی و استانداردهای بین‌المللی تبدیل شود، پیشنهاد می‌دهد. این ابزارها و شیوه‌های مناسب به مواردی متعدد شامل کنترل و نظارت بر شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی، مشارکت مستقیم در مخاصمات، بررسی صلاحیت و آموزش کارکنان، تعهدات و مسئولیت و مصونیت از صلاحیت دادگاه‌های خارجی اشاره دارد.^{۲۲} سند مونترو ضوابط خاصی را بر دولت‌های مرتبط شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی اعمال کرده که برای هر دسته از این دولت‌ها دربردارنده تعهدات بین‌المللی برآمده از حقوق بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشردوستانه است.

این سند از مقدمه و دو بخش اصلی تشکیل شده است. بخش اول شامل ۲۷ ماده، حاوی تعهدهایی برای شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و دولت‌ها در جهت کنترل و جلوگیری از نقض حقوق بشردوستانه می‌باشد. بخش دوم سند که شامل ۷۳ ماده است، حاوی توصیه‌ها و رویه‌های مناسب برای کنترل اعمال شرکت‌ها و جلوگیری از نقض حقوق بشردوستانه می‌باشد. همچنین در متن سند اشاراتی به مسائل موردتوجه مانند آموزش کارکنان و مجازات‌های بازدارنده و صلاحیت دادگاه‌ها در مورد شرکت‌ها، دولت‌ها، افراد غیرنظامی و حتی دولت‌های ثالث شده و توصیه گردیده است. نکته قابل توجه دیگر سند، تشویق دولت‌های متعاقد به تدوین قوانین ملی برای فعالیت این شرکت‌ها در کشور آنهاست. در حال حاضر دو دولت عراق و سیرالئون دارای قوانین مشخصی برای فعالیت این شرکت‌های فعال در سرزمین خود هستند. افغانستان نیز در حال تهیه چهارچوب نظارتی قانونی است.

«اعضای سند مونترو، در ۲۰۱۴ گردهمایی را تشکیل دادند. هدف آن آماده کردن ابزارهای ملی برای تحقق سند مونترو و همکاری برای ایجاد زمینه‌های موردنیاز برای پیوستن دیگر دولت‌ها به سند می‌باشد. گردهمایی ۲۰۱۴ در پی بیان راهنمایی‌ها برای مقررات بخشی به شرکت‌های خصوصی نظامی تحت حقوق داخلی و مسئولیت طرفین قرارداد می‌باشد.»^{۲۳}

شایان ذکر است، نگارنده با بررسی و مقایسه سه سند مرتبط با موضوع^{۲۴} به این نتیجه

۲۲. همان، ۸۴.

23. "Speaking Law to Business: 10-Year Anniversary of the Montreux Document on PMSCs," op.cit.

۲۴. ۱- کنوانسیون سازمان اتحادیه آفریقا در حذف مزدوری جولای سال ۱۹۷۷؛

۲- کنوانسیون بین‌المللی منع استخدام، استفاده، تأمین مالی و آموزش مزدوران ۴ دسامبر ۱۹۸۹؛

دست یافت که جدای از این امر که هرکدام از آنها در شرایط خاص زمان و مکان خود شکل گرفته بود، با سند مونترو وجه تشابه و افتراق‌هایی داشتند که در این مقاله گنجایش بحث آن نمی‌باشد، فقط همین قدر اشاره می‌گردد که قبل از سند مونترو بیشتر مباحث حقوق بین‌الملل حول مسئله مزدوری^{۲۵} و مبارزه با آن بود؛ اما بعد از سند مونتروست که این واژه تبدیل به مفهومی فراگیر شده و جای خود را به شرکت‌های ارائه‌کننده خدمات نظامی و امنیتی داده و در پی آن دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی را وادار به نظارت و کنترل اعمال آنها نمود و به‌وضوح می‌توان دید که دولت‌ها و سازمان‌ها به یک وفاق جامع در جهت این امر رسیده‌اند و این چیزی نیست جز حاصل دو نسل روابط دیپلماتیک^{۲۶} یعنی حدود ۱۵۰ سال تجربه جهانی. پس به جرئت می‌توان گفت، این رویکرد در اقدام دولت‌های عضو در امضای سند مونترو به منصفه ظهور رسید و به دنبال این است که هیچ فرد حقیقی یا حقوقی از زیر بار مسئولیت نقض آشکار حقوق بشردوستانه و قوانین بین‌المللی نمی‌تواند شانه خالی کند.

سند مونترو را باید به حق یکی از اقدامات برجسته فراملی در جهت وضع مقررات، نظارت و کنترل شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی دانست که الگوی بسیاری از اسناد پس از خود من جمله، «طرح پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی سازمان ملل متحد در مقررات و نظارت و کنترل شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی در سال ۲۰۰۹» بوده و حتی با وجود جامع و کامل تر بودن آن از سند مونترو نباید فراموش کرد که جرقه این حرکت از سند مونترو برخاست و هم‌زمان با سیر تکامل این اسناد اصل پاسخگویی دولت‌ها و شرکت‌ها بیش از پیش مطرح شد. این بدان معنا بود که شرکت‌ها را به‌عنوان یک ابزار و یا سازمان خصوصی تحت اختیار که صرفاً مجری اوامر دولت‌ها یا همان کارفرمایان هستند، دانست تا یک پیمانکار مستقل. این سند همواره تأکید بر اجبار دولت‌ها به ایجاد سازکار و قبول صلاحیت، رعایت قوانین بین‌المللی بشردوستانه و نظارت بیشتر بر فعالیت شرکت‌ها داشته. باتوجه‌به تمام این مسائل، قابل پیش‌بینی است که در آینده، بسیاری از دولت‌ها و سایر بازیگران همچنان تقاضای خود را برای خدمات گوناگون این شرکت‌ها در درگیری‌های مسلحانه و سایر شرایط

۳- طرح پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی سازمان ملل متحد در مقررات، نظارت و کنترل شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی ۱۳ ژوئیه ۲۰۰۹.

25. Mercenarism

۲۶. یک نسل از عهدنامه وستفالی ۱۸۷۰ تا پایان جنگ جهانی دوم ۱۹۴۵ و نسل معاصر؛ از پایان جنگ جهانی دوم تا سال ۲۰۰۱ (حوادث ۱۱ سپتامبر).

مشابه ادامه دهند. از سویی این شرکت‌ها خدمات خود را برای حل بحران‌های معاصر پیشنهاد و ارائه خواهند نمود و کماکان شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی و همچنین سازمان‌های بین‌المللی یا غیردولتی در هنگام فعالیت در مناطقی که دولت‌ها قادر به ارائه امنیت کافی نباشند از خدمات این شرکت‌ها بهره خواهند جست. سند مونترو به مانند یک راهنما در مورد چهارچوب قانونی قابل اجرا برای اعمال شرکت‌ها اهمیت خود را حفظ خواهد نمود.

در سال ۲۰۱۴ کشورهای عضو سند مونترو، اتحادیه اعضای سند مونترو را تأسیس کردند. از جمله اهداف تأسیس این اتحادیه، می‌توان مواردی نظیر تسهیل و تشویق اجرای سند مونترو در سطح ملی برای کشورهای عضو و هماهنگی برای رسیدن به یک وفاق بین‌المللی برای کنترل اعمال شرکت‌های خصوصی نظامی - امنیتی را برشمرد. از دیگر اهداف آن تأسیس مرجعی برای اقدامات ارشادی جهت وضع قوانین در سطح ملی و آیین‌نامه‌ها جهت نحوه تنظیم قرارداد دولت‌های عضو با شرکت‌ها بود؛ بنابراین چشم‌انداز این سند را می‌توان تلاش برای دستیابی به اجرایی شدن مؤثر و کامل این سند و به کارگیری شیوه‌های ارائه شده، همچنین افزایش حمایت از آن از جانب سایر دولت‌ها و تشویق برای پیوستن به آن دانست. این اتحادیه ارتباط تنگاتنگی با مرکز کنترل دموکراتیک نیروهای مسلح در ژنو^{۲۷} داشته. این مرکز در سال ۲۰۰۰ توسط دولت سوئیس تشکیل شد و سیاست آن هدایت، تسهیل و ترویج احترام نهادن به حقوق بشردوستانه و اعمال بنگاه‌های تجاری ارائه‌کنندگان خدمات نظامی و امنیتی می‌باشد. در کنفرانس ده‌سالگی سند مونترو سال ۲۰۱۸، یکی از مباحث جدی و تازه مطرح شده، حقوق بین‌الملل دریایی و امنیت دریانوردی برای مبارزه با دزدی دریایی بود و اینکه شیوه‌های پیشنهادی این سند تا چه حد مؤثر و قابل انطباق با حقوق بین‌الملل دریایی خواهند بود.

اتحادیه سند مونترو از سه رکن اصلی و یک دبیرخانه تشکیل شده؛ دو رکن شامل کارگروه‌های تخصصی و رکن سوم نشست (مجمع) عمومی جلسات می‌باشد.

اول؛ کارگروه تخصصی تنظیم رفتار (کد) بین‌المللی^{۲۸}

مأموریت این کارگروه، ارائه مشاوره برای اعمال و رفتار مربوط به سیاست‌های ملی و

27. The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)
مرکز DCAF سازمانی شورایی شامل ۶۳ عضو از کانتون‌های سوئیس و شش ناظر دائمی بوده که مرکز آن در ژنو واقع و در بیش از ۷۰ کشور دارای دفتر نمایندگی و در سطح بین‌المللی به‌عنوان یک مرکز برجسته جهانی مدافع حقوق بشر شناخته شده است.

28. International Code of Conduct Association Working Group (ICOCA)

بین‌المللی و مسائل نظارتی بر اساس ماده ۱۲ شیوه‌نامه اتحادیه سند مونترو که ۱۶ دسامبر ۲۰۱۴ به تصویب رسید، می‌باشد و وظیفه اصلی آن مشاوره و راهنمایی در خصوص تعهدات قانونی خاص و شیوه‌های رفتاری موجود در سند مونترو و نحوه تفسیر و اجرا توسط اعضای سند می‌باشد. این کارگروه در حال حاضر توسط ایالات متحده آمریکا اداره می‌شود.

دوم؛ کارگروه تخصصی دریایی (امور دریانوردی)^{۲۹}

می‌توان گفت، مأموریت این کارگروه که به‌عنوان یک دیوان یا مجمع وفاق عمومی به حساب می‌آید، انطباق دادن شیوه‌های رفتاری سند مونترو با حقوق بین‌الملل دریایی و امنیت دریایی بر اساس ماده ۱۳ شیوه‌نامه اتحادیه سند مونترو می‌باشد. رویه‌های کاری نشان می‌دهد که این کارگروه می‌تواند از نظر ارائه نظر و دیدگاه‌های مربوط به تعامل اتحادیه و اعضای سند با سازمان‌های بین‌المللی و ابتکارات مربوط به امنیت دریایی و همچنین در مورد راه‌هایی برای کمک به دولت‌ها برای اجرای سند و تبادل نظر یا یکدیگر بسیار مؤثر باشد. کارگروه دریایی به دنبال عدم استفاده از شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی نیست، بلکه به دنبال فرصتی برای بهره‌مندی از متخصصان در امور دریایی اعضای سند مونترو در زمینه امنیت دریایی به خصوص مبارزه با دزدی دریایی و امنیت تجارت و حمل‌ونقل دریایی می‌باشد. این کارگروه در حال حاضر توسط پرتغال اداره می‌شود.

سوم؛ نشست (مجمع) عمومی جلسات

نشست عمومی اتحادیه سند مونترو شامل یک جلسه عمومی سالیانه بوده که همه اعضای سند در آن شرکت دارند. البته کشورهای دیگر و سازمان‌های بین‌المللی و یا سایر بازیگران مرتبط نیز می‌توانند از جانب اتحادیه به‌عنوان ناظر دعوت شوند. نشست عمومی فوق‌العاده نیز ممکن است تحت شرایط ویژه تشکیل شود که ممکن است از طریق ویدئوکنفرانس نیز برگزار شود. تمامی این نشست‌ها بر اساس آیین‌نامه و یا شیوه‌نامه اتحادیه سند مونترو برگزار خواهد شد.

۲-۳- ماهیت سند از دیدگاه حقوق بین‌الملل

در اینجا این پرسش مطرح می‌گردد که سند مونترو جزو کدام دسته از اسناد یا معاهدات بین‌المللی قرار می‌گیرد.

در توضیحات ابتدایی سند بیان شده نه سازمان‌های غیردولتی و نه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی می‌توانند به‌طور رسمی به سند مونترو بپیوندند و عمده هدف آن تأکید بر مسئولیت دولت است؛ اما سازمان‌های غیردولتی و شرکت‌ها تشویق می‌شوند از آن به‌عنوان یک مرجع در روابط خود با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی بهره‌گیرند. از سویی دیگر این سند برای دولت‌های متعهد نسبت به سایر قوانین بین‌المللی متعهدشده، الزام‌آور نیست، با توجه به بند ۳ مقدمه سند که اذعان می‌کند، این سند یک ابزار قانونی نیست و بر تعهدات موجود کشورهای تحت قانون عرفی بین‌المللی و یا تحت توافقنامه‌های بین‌المللی که متعهد آنهاست، به‌ویژه تعهدات خود تحت منشور سازمان ملل متحد، تأثیر نمی‌گذارد. شبیه آن، «سند پیمان جهانی»^{۳۰} است که الزام‌آور نمی‌باشد و کلیه فعالان بازرگانی در سراسر گیتی را به پذیرش تدابیر و برنامه‌هایی اجتماعی و مسئولیت‌زا تشویق می‌کند و آنان را به گزارش اقداماتشان در این زمینه توصیه می‌کند. این سند^{۳۱} یک چهارچوب رفتاری را مشخص می‌کند که بازرگانان در راستای تحقق حقوق بشر به‌خصوص حقوق کارگران، حفاظت از محیط‌زیست و مبارزه با فساد اقدام کنند.

با توجه به محتوای سند و ماهیت آن که حاوی توصیه‌ها، تعهدات و اعمال حقوقی چندجانبه بین طرفین متعهد بوده و هدف آن نیل به منافع دولتی خاص و مشترک دولت‌های متعهد می‌باشد، می‌شود، می‌توان به این نتیجه رسید که سند مونترو بین متعهدین یک توافقنامه و یا شبیه به دستورالعمل می‌باشد. هم‌اکنون سند موردنظر در وزارت امور خارجه سوئیس جهت امضای سایر دولت‌ها باز می‌باشد.

۳- مسئولیت دولت‌ها و شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی بر مبنای سند مونترو

مهم‌ترین موضوع این است که سند مونترو مسئولیت را به شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی تسری داده است. همچنین دولت‌ها و شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی را متعهد به عمل بر طبق عهدنامه‌های ژنو، پروتکل‌های الحاقی آن و حقوق بشردوستانه نموده است^{۳۲} در واقع مبنای اصلی سند بر اساس حقوق بشردوستانه تهیه گردیده و در صدد از بین

30. The United Nations Global Compact
31. Pact

۳۲. نک: بندهای ۷، ۱۴ و ۱۵ بخش اول.

بردن تصور این امر که فعالیت شرکت‌ها در خلأ قانونی واقع شده، می‌باشد و در پی آن به دنبال ایجاد سیستم کنترل توسط خود دولت‌ها و شرکت‌ها می‌باشد؛ بنابراین به این نتیجه می‌توان رسید که سند مونترو بر اساس قوانین عرفی بین‌المللی، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، مسئولیت و تعهدات دولت‌ها و شرکت‌ها را به رسمیت می‌شناسد.

از دیگر نکات مهم این است که در سند مونترو از شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی به عنوان نهادهای کسب‌وکار خصوصی نام برده و به نوعی، نهادی بازرگانی جلوه داده است. آیا می‌توان این ادعا را مطرح نمود که بر اساس قوانین بین‌المللی، این نهادها می‌توانند در محاکم داخلی و بین‌المللی طرف دعوی واقع شده یا بر علیه آنها اقامه دعوی نمود؟ پاسخ به این پرسش، پژوهش جداگانه‌ای را می‌طلبد که در اینجا جهت اطلاع کلام از آن اجتناب می‌شود.

البته از متن و محتوی سند می‌توان دریافت که بر مسئولیت و تعهدات شرکت‌ها و دولت‌ها تمرکز داشته است. تعهداتی که بر مبنای حقوق و قوانین بین‌المللی به خصوص حقوق بشردوستانه (کنوانسیون ژنو و پروتکل اول) واقع گردیده و در پرتوی آن مسائلی چون رفتار مطابق با قوانین بین‌المللی، جلوگیری از نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه، اصل جبران خسارت، نظارت و بازرسی مستمر توسط کمیته‌های متشکله، آموزش کارکنان و صلاحیت دادگاه‌ها و ضمانت‌های اجرا در قراردادهای، تدوین قوانین ملی مرتبط، سیستم رسیدگی به شکایات متضررین و ... را مدنظر دارد.

در سند مونترو مسئولیت دولت‌ها برحسب جایگاه آنها در قرارداد به شکل زیر طبقه‌بندی شده است:

- ۱- مسئولیت دولت‌های متعاقد^{۳۳} یا انعقادکننده قرارداد (استخدام‌کننده) و بهره‌گیرنده از خدمات شرکت‌ها (مشتری)؛
- ۲- مسئولیت دولت‌های سرزمینی^{۳۴} (دولتی که محل اجرای قرارداد یا فعالیت موضوع قرارداد می‌باشد)؛
- ۳- دولت‌های اصلی^{۳۵} یا موطن (دولتی که شرکت‌ها در آنجا ثبت شده و تابعیت آن را دارند و اقامتگاه یا محل فعالیت اصلی آنها محسوب می‌شوند)؛

33. Contracting States

34. Territorial States

35. Home States

۴- مسئولیت سایر دولت‌ها (ثالث)، البته ممکن است نیت سند را بنابر رابطه با شرکت یا کارکنان دانست، به طور مثال ممکن است که برخی از کارکنان شرکت دارای تابعیت مضاعف بوده و یا تابعیت هیچ‌یک از دولت‌های موردنظر را نداشته باشند ولی در استخدام شرکت بوده و در صورت بروز عمل ناقض حقوق بشردوستانه، نتوان به آنها دسترسی داشت. از این رو جهت استرداد و یا محاکمه بر اساس قوانین بین‌المللی و کنوانسیون ژنو تعهداتی را برعهده این دولت‌ها مدنظر داشته است.

۳-۱- دولت‌های متعاقد (استخدام‌کننده)

دولت‌های مختلف بنابر شرایط موجودشان با به کارگیری شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی از خدمات آنها منتفع می‌شوند. بارزترین نگرانی در این انتفاع، احتمال نقض تعهدات بین‌المللی در نتیجه قرارداد به کارگیری این شرکت‌هاست که در صورت انتساب اعمال ناقض قواعد حقوق بین‌الملل به دولت متعاقد، مسئولیت آن دولت محرز است. توجه و دقت در قوانین حقوق بین‌الملل موجود در ارتباط با عوامل خصوصی به‌ویژه هنگام مخاصمات مسلحانه، نشانه این است که قوانین بین‌المللی تعهدات اولیه خاصی در ارتباط با مزدوری مطرح می‌کند و نشان می‌دهد دولت‌ها ملزم به خودداری از به کارگیری مزدوران یا صدور مجوز فعالیت‌های مزدوری هستند.

در این زمینه قطعنامه‌های متعدد مجمع عمومی سازمان ملل متحد، کنوانسیون سازمان اتحادیه آفریقا در حذف مزدوری در آفریقا و کنوانسیون بین‌المللی منع استخدام، استفاده، تأمین مالی و آموزش مزدوران سازمان ملل متحد به صراحت به ممنوعیت استفاده از مزدوران اختصاص یافته است. موضوع مهم مرتبط با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی آن است که آیا می‌توان فعالیت این شرکت‌ها را فعالیت‌های مزدوری محسوب کرد؟ با توجه به تعاریف محدود از فعالیت‌های مزدوری و تنوع زیاد خدمات ارائه شده توسط این شرکت‌ها، نمی‌توان پاسخ راضی‌کننده‌ای برای آن پیدا نمود.

باید اشاره کرد که استفاده از این شرکت‌ها توسط حقوق بین‌الملل عرفی منع نشده است. بنابراین با وجود حقوق بین‌الملل عرفی در ممنوعیت استفاده از مزدوران، این موضوع در مورد شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی صدق نمی‌کند. عامل دیگر محدودکننده دولت‌ها در استخدام شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی تأثیر و تعهد دولت‌های عضو کنوانسیون‌های منع مزدوری سازمان ملل متحد و اتحادیه آفریقا است. از سوی دیگر، تمام فعالیت این

شرکت‌ها به طور مطلق مشمول تعریف فعالیت‌های مزدوری نیز نمی‌شود. از این رو، دولت‌ها متعهد به خودداری از استخدام شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی یا محدود کردن فعالیت‌های آنها نیستند و هیچ تعهد و قاعده اولیه‌ای برای مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال ناقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی وجود ندارد که با استخدام این شرکت‌ها نقض شود. در بخش اول پاراگراف الف از ماده ۱ الی ۸ سند، به این مسئله توجه شده و برای کشورهای متعاقد (استخدام‌کننده) تعهداتی را در نظر گرفته است.

در ماده ۳ بخش اول، دولت‌ها را در قرارداد با شرکت‌ها، مکلف و متعهد به نظارت و تضمین رعایت حقوق بشردوستانه به وسیله ایجاد کمیته‌های مشترک نموده است. همچنین آنها را ملزم به انجام اقدامات لازم جهت جلوگیری از نقض حقوق بشردوستانه و سایر قوانین بین‌المللی و اتخاذ تصمیمات لازم برای پیشگیری و مجازات انضباطی و نظامی مرتکبین نموده است. در مواد ۵ و ۶ دولت‌ها را متعهد و موظف به تدوین و تصویب قوانین لازم برای این امر و پژوهش و بررسی موارد نقض بر اساس قوانین بین‌المللی به‌ویژه عهدنامه‌های ژنو و پروتکل اول الحاقی آن نموده است. در ماده ۷ بخش اول پاراگراف A مسئولیت دولت‌ها با توجه به جمع شرایط مندرج در بندهای A-D اعلام شده است:

اگرچه با توجه به ورود به رابطه قراردادی، مسئولیتی بر عهده دولت متعاقد نیست اما آنها مسئول نقض قوانین بشردوستانه و حقوق بشر یا سایر قوانین بین‌المللی شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و کارکنان آنها هستند، چنانچه شرایط زیر حاصل گردد:

«الف» چنانچه به موجب قوانین ملی به نیروهای مسلح دولت وابسته باشند؛ «ب» از اعضای نیروهای مسلح سازمانی یا گروه‌های تحت امر فرمانده مسئول نسبت به دولت باشد؛ «ج» به طور رسمی به وسیله قانون یا مقررات برای انجام اعمالی که معمولاً توسط ارگان‌های دولتی انجام می‌شود، مجاز باشد؛ «د» بر مبنای دستورهای دولت عمل کند یعنی دولت به طور خاص رفتار آنها را هدایت کند.

در واقع ماده ۷ را می‌شود با مواد ۴ تا ۸ کمیسیون حقوق بین‌الملل در خصوص مسئولیت دولت‌ها منطبق دانست و در زمان جمع چنین شرایطی، مسئولیت دولت‌ها را نسبت به اعمال ناقض حقوق بین‌المللی شرکت‌های طرف قرارداد محرز دانست.

۳-۲- دولت‌های سرزمینی (محل فعالیت)

یکی دیگر از دولت‌هایی که تعهداتی در ارتباط با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی دارند،

دولت‌های سرزمینی هستند. دولت سرزمینی دولتی است که محل فعالیت این شرکت‌ها، درون سرزمین آن دولت واقع شده است.

در اینجا دو وضعیت متصور است. ممکن است شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی توسط خود دولت سرزمینی یا توسط دولت دیگری برای فعالیت در سرزمین دیگر استخدام شده باشند. در این صورت دولت دوم، تنها میزبان این شرکت‌ها خواهد بود.^{۳۶}

برای مثال، در عراق شرکت‌های متعددی از جمله «بلک واتر» و «کلاگ براون» و «روت ۲» توسط ایالات متحده برای فعالیت در این کشور استخدام شده بودند. معمولاً دولت‌های سرزمینی تمایلی خاصی به کنترل نیروهای مسلح فعال در سرزمین‌های خود نشان می‌دهند. برای این دولت‌ها تعهداتی بر اساس سند مونترو مشخص شده است.^{۳۷}

در ماده ۹ بخش اول سند دولت‌های سرزمینی را متعهد به اطمینان از رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه توسط شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی که در سرزمین آنها فعال هستند، نموده و ملزمند تا حد امکان به اشاعه حقوق بین‌الملل بشردوستانه و سایر قوانین بین‌المللی و رفتارهای مرتبط با آن میان شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و کارکنان آنها بپردازند.

در واقع تکرار همان تعهدات دولت‌های متعهد بر مبنای کنوانسیون‌های ژنو و کمیسیون حقوق بین‌الملل می‌باشد.^{۳۸}

در نهایت با توجه به اینکه دولت سرزمینی ممکن است خود طرف مخاصمه نباشد و فقط نقش میزبانی این شرکت‌ها را داشته باشد، در شرایط اشغال، تعهدات این دولت تنها به مواردی محدود می‌شود که قادر به اعمال کنترل مؤثر بر آنها باشد.

۳-۳- دولت‌های اصلی یا موطن (صادرکننده یا دولت محل ثبت و اقامت اصلی شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی)

منظور دولتی است که شرکت در آن ثبت یا محل اقامت و محل اصلی فعالیت و مدیریت شرکت محسوب شود. بر اساس بند E ماده ۹ مقدمه سند مونترو، چنانچه دولتی که

36. Evgeni Moyakine, Corinna Seiberth, *Private Military and Security Companies in International Law—A Challenge for Non-Binding Norms: The Montreux Document and the International Code of Conduct for Private Security Service Providers* (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2014), 347-351.

۳۷. نک: بخش اول پاراگراف ب، مواد ۹-۱۳.

۳۸. به بخش ۲-۳ این مقاله رجوع کنید.

شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی در آن واقع شده است (دولت سرزمینی) محل اصلی فعالیت و مدیریت شرکت نباشد، دولتی که محل اصلی فعالیت‌های مهم و مدیریتی شرکت در آن بوده و اقامتگاه آن محسوب می‌شود. دولت موطن تلقی می‌شود. برای این دولت‌ها در سند مونترو تعهداتی بیان گردیده است.^{۳۹}

در باره فعالیت‌های شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی شاید این پرسش، ذهن را مشغول نماید که در صورت نقض حقوق بین الملل بشردوستانه توسط کارکنان این شرکت‌ها، آیا اعمال آنها قابل انتساب به دولت اصلی است یا خیر؟

«پاسخ به آن باید از سه بُعد مورد اكاوی قرار گیرد: اول، طبق ماده ۴ طرح مسئولیت دولت‌ها، در صورتی که این پیمانکاران، نیروهای مسلح دولت موطن را تشکیل دهند یا در آن ادغام شده باشند، اعمال آنها قابل انتساب به دولت می‌باشد و هرگونه نقض حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه موجب مسئولیت مستقیم دولت اصلی می‌شود؛ اما احتمال تحقق چنین فرضی بسیار ضعیف است. رویه‌های موجود حاکی است که شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی به ندرت در نیروهای مسلح دولتی به‌ویژه دولت موطن خود ادغام می‌شوند و معمولاً بر اساس قرارداد و موافقت‌نامه‌های خاص عمل می‌کنند؛ دوم، به نظر می‌رسد چنانچه شرایط پیش‌بینی شده در ماده ۵ پیش‌نویس طرح مسئولیت دولت‌ها احراز شود، این ماده بر رابطه میان شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و دولت‌ها قابل اعمال است. به عبارت دیگر، اگر دولت موطن از مجرای قانونی به این شرکت‌ها مجوز فعالیت در سرزمین خود را بدهد و نیز با حفظ این مجوز، اقدام به صدور این شرکت‌ها و خدماتشان به سایر کشورها کند، چنانچه این شرکت‌ها تحت آن مجوزهای قانونی اقدام به ارائه خدماتی کنند که اعمال اقتدار حکومتی تلقی می‌شوند، مسئولیت دولت موطن قابل احراز است. سوم، بر اساس ماده ۸ طرح مسئولیت دولت‌ها، مسئولیت دولت موطن نسبت به اعمال شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی چنانچه تحت کنترل و فرمان دولت موطن عمل کنند، مسلم است.»^{۴۰}

دولت‌های اصلی شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی همانند سایر دولت‌ها تعهدات و مسئولیت‌هایی در قبال اعمال این شرکت‌ها دارند. عمده آن شامل تعهد به نظارت، اجرا و تضمین اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه و آموزش حقوق بین‌الملل بشردوستانه شرکت‌ها و

۳۹. نک: بخش اول پاراگراف C مواد ۱۴-۱۷.

۴۰. شریفی طراز کوهی و آذری، پیشین، ۹.

کارکنان آنهاست. در راستای اجرای این تعهد، شاید بتوان گفت یکی از راهکارهای ممکن، تصویب چهارچوب‌های قانونی و نظارتی در نظام قضایی ملی به‌عنوان ابزاری در این راستا باشد و می‌شود آنها را تا حدودی قادر به اعمال کنترل و نظارت بر فعالیت‌های فرامرزی شرکت‌های خود نمود.

درواقع برای دولت‌ها نیز همانند دولت‌های متعاقد (استخدام‌کننده) و دولت‌های سرزمینی (مشتریان) تعهداتی وجود دارد با این تفاوت که علاوه بر آن می‌توانند با نظارت بر صدور مجوز فعالیت بر شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و ایجاد ضوابط لازم برای تشکیلات، ثبت و فعالیت این شرکت‌ها، اختیار تدوین و تصویب قوانین لازم بر مبنای رعایت حقوق بشردوستانه را داشته باشند. دولت‌های اصلی این قدرت را دارند که با وضع قوانین و مقررات متعدد شرایطی را فراهم آورند که شرکت‌هایی که عامل نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه خواهند بود یا دست کم دارای سوءسابقه در این زمینه هستند، نتوانند مجوز فعالیت از مجاری قانونی را کسب و در گام بعدی با اعمال نظارتی همه‌جانبه، با خودداری از تجدیدنظر یا تمدید مجوز این شرکت‌ها، آنان را به رعایت اصول و قواعد حقوق بشردوستانه وادار سازند.

۳-۴- سایر دولت‌ها (دولت ثالث)

در سند مونترو درمورد تعهد سایر دولت‌ها سخن چندان تازه‌ای یافت نمی‌گردد^{۴۱} و همانند دولت‌های ذکر شده، توصیه به تعهد آنها به رعایت حقوق بشردوستانه و سایر قوانین بین‌المللی و قانونگذاری در سطح قوانین ملی اکتفاء شده است؛ اما آنچه که در این معنا و مفهوم سند می‌تواند مهم باشد، وجود دو فرض است: نخست اینکه دولت ثالث، عضو سند و از امضاءکنندگان آن باشد که در آن صورت ملزم به رعایت آن می‌باشد، اما اگر عضو آن نباشد، تکلیف چیست؟ شاید بتوان به این نظر رسید که منظور در سند این بوده، با توجه به شرایط فعلی جامعه جهانی این امکان وجود دارد که هر یک از کارکنان شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی چنانچه اعمالی را که ناقض حقوق بشردوستانه است، مرتکب گردیده باشد و به لحاظ اقامت و یا تابعیت کشور ثالث، دسترسی به او امکان‌پذیر نبوده یا دشوار باشد، از دولت‌های ثالث انتظار می‌رود که با وی به‌مثابه جنایتکار جنگی برابر قوانین بین‌المللی رفتار نمایند. درواقع آیا می‌شود این‌گونه برداشت کرد که غیرمستقیم بحث استرداد یا محاکمه آنها

مدنظر سند بوده است؟ اگر چنین باشد این قسمت از سند نیاز به بحث و بررسی دارد که در این مجال نمی‌گنجد اما آنچه مسلم است، اطمینان از رعایت قوانین بین‌المللی کیفری و بشردوستانه توسط سایر دولت‌هاست.

۳-۵- مسئولیت شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و کارکنان آنها

در بخش اول پاراگراف E مواد ۲۲-۲۶ بیان گردیده است، شرکت‌ها ملزم و متعهد به رعایت قوانین بین‌المللی بشردوستانه و قوانین ملی شده‌اند. مواردی که در سند و درخصوص رعایت قوانین ملی تأکید و ذکر شده^{۴۲} شامل قوانین کیفری، مالیاتی، مهاجرت، کار و مقررات خاص نیروهای مسلح و خدمات امنیتی بیان گردیده است. به‌طور مثال تدوین قوانین مربوط به صدور مجوز جهت فعالیت شرکت‌ها می‌تواند یکی از راهکارهای مؤثر باشد، بدین‌نحو که الزام شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی را به اخذ مجوز فعالیت از دولت سرزمینی به همراه داشته باشد. همچنین صدور مجوز نیز منوط به معیارها و شرایط خاص با هدف حصول اطمینان از تطبیق فعالیت شرکت‌ها با حقوق بین‌المللی بشردوستانه و سایر قوانین بین‌المللی یا اطمینان از آموزش لازم افراد شامل احترام به قوانین بین‌المللی، رعایت حقوق مخاصمات مسلحانه یا به‌کارگیری سلاح، احترام به قوانین ملی و داشتن ضوابط عملیاتی تعیین شده و ایجاد سازکارهای نظارتی و بررسی سوابق شرکت‌ها از آن جمله می‌تواند باشد.

در بخش دوم سند مونترو که به توصیه به رفتار و رویه‌های مناسب پرداخته، دولت‌ها و شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی را موظف به اتخاذ تدابیر لازم نموده است، از جمله مسائلی که بیان گردیده شامل موارد زیر می‌شود.

تعیین نوع خدمات و فعالیت شرکت‌ها در حین عقد قرارداد، روش‌های اجرا و انتخاب قرارداد از جهت ارزیابی و مطابقت فعالیت شرکت‌ها با حقوق بین‌المللی بشردوستانه و قوانین ملی باتوجه‌به خطر ذاتی خدمات درخواستی، تعیین شاخص‌های مناسب در انتخاب شرکت‌ها قبل از عقد قرارداد و کنترل سوابق شرکت‌ها به‌واسطه قراردادهای گذشته آنها با سایر دولت‌ها از حیث کنترل و نظارت آنها بر رفتار کارکنان خود و انطباق آن با حقوق بین‌المللی بشردوستانه، سایر قوانین بین‌المللی و ملی، عملکرد شرکت‌ها در مجازات مرتکبین و ناقضین قوانین بین‌المللی و ملی و جبران خسارت زیان‌دیدگان، آموزش کارکنان جهت اطمینان از

احترام به قوانین بین‌المللی و ملی به خصوص حقوق بین‌المللی بشردوستانه و مخاصمات مسلحانه و قوانین به‌کارگیری سلاح، تعیین شاخص‌های شرکت مانند رفتار گذشته، ظرفیت‌های مالی، داشتن مجوزهای لازم، نوع سلاح‌ها و اینکه به‌طور قانونی تهیه شده باشند، نوع مدیریت و روش پاسخگویی به شکایات زیان‌دیدگان، تعیین ضمانت‌های لازم و قرار دادن ضمانت‌اجراهای مالی و غیرمالی برای اطمینان از عملکرد مناسب شرکت‌ها و کارکنان آنها و سایر موارد مشابه حائز اهمیت بوده که نیاز به بررسی تخصصی به‌صورت موردی، در مباحث جداگانه دارند ولی جهت آشنایی، به مواردی از آن که اهمیت بیشتری دارند، اشاره می‌شود.^{۴۳}

همان‌طور که پیشتر ذکر گردید بخش دوم سند، به توصیه‌ها و روش‌های مناسب برای دولت‌ها اختصاص دارد اما می‌توان این را از آن استنباط نمود که غیرمستقیم به شرکت‌ها نیز تسری دارد. درواقع می‌شود رویه‌های مناسب برای شرکت‌ها را نیز مفهوم ضمنی آن تلقی نمود.

دولت‌ها درمورد قراردادهایشان با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی می‌بایست وسواس بیشتری داشته و قبل از عقد قرارداد اقدام به ارزیابی آنها و ظرفیت‌های موجود آن از هر حیث نمایند. شیوه ارزیابی می‌تواند بسته به شرایط و قوانین دولت‌ها متفاوت باشد. به‌طورکلی روش‌های توصیه‌ای در سند مونترو برای دولت‌ها را می‌توان این‌گونه دسته‌بندی کرد.

۳-۵-۱- تعیین نوع خدمات در قرارداد

بدین معنا که در حین عقد قرارداد نوع خدماتی که توسط شرکت ارائه خواهد شد، ذکر شده و همچنین اینکه چه نوع خدماتی نیز ممنوع می‌باشد؛ مانند اینکه شرکت از ارائه خدمات خاص که منجر به دخالت مستقیم در صحنه مخاصمه شود، منع گردد و یا تنها به خدمات آموزشی و یا مشاوره‌ای پردازد.

۳-۵-۲- ارزیابی شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی قبل از عقد قرارداد

بدین مفهوم که شرکت قبل از عقد قرارداد مورد ارزیابی قرار گرفته تا از فعالیت آن مطابق

۴۳. رزا یزدان‌نجات، حقوق بین‌الملل بشردوستانه و شرکت‌های خصوصی امنیتی - نظامی (تهران: نشر خرسندی، ۱۳۹۳)، ۴۵.

قوانین بین‌الملل بشردوستانه و ملی اطمینان حاصل گردد. این ارزیابی می‌تواند با توجه به شاخص‌های مختلف صورت پذیرد. نخست کسب اطلاعات مربوط به خدمات اصلی به واسطه قراردادهای پیشین؛ دوم کسب اطلاع و توصیه‌های دولت‌هایی که شرکت‌ها برای آنها خدمات مشابه را انجام داده‌اند؛ سوم کسب اطلاعات مربوط به ساختار و مالکیت شرکت‌ها و بررسی روابط قراردادی و سرمایه‌گذاری‌های آنها از حیث اینکه خلاف قوانین و عرف بین‌المللی مانند قاچاق سلاح یا مواد مخدر و سایر موارد این‌چنینی نباشد؛ چهارم داشتن منابع کافی و تخصص لازم برای ارائه خدمات نظامی و امنیتی از آن جمله‌اند. برای اطمینان حاصل کردن از این موارد، روش‌هایی نیز پیشنهاد گردیده: انتشار مفاد عمومی و نوع قراردادها توسط شرکت‌ها، انتشار اطلاعات عمومی قراردادهای خاص شرکت‌ها به درخواست دولت‌های متقاضی جهت حفظ امنیت ملی، انتشار گزارش‌های مستمر و دوره‌ای از حوادث و دعاوی علیه شرکت‌ها و مجازات‌های انجام شده به درخواست دولت‌ها، اطمینان از نظارت مستمر از سوی دستگاه‌های نظارتی دولت‌ها به واسطه این گزارش‌ها.

۳-۵-۳- شاخص‌ها یا معیارهای انتخاب شرکت‌ها

آنچه مسلم است در عقد قرارداد با شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی نباید حداقل قیمت پیشنهادی شاخص انتخاب شرکت باشد و باید به معیارهای دیگر توجه ویژه گردد. این معیارها می‌بایست شامل موارد کیفی از قبیل: احترام به قوانین بین‌المللی بشردوستانه، قوانین ملی و سایر معیارهای مرتبط بوده، همچنین رفتار کارکنان در قراردادهای پیشین مدنظر باشد؛ مانند اینکه هیچ گزارشی مبنی بر دخالت داشتن در جرایم جدی از جمله جرایم سازمان‌یافته، خشونت‌آمیز، جنایی، نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه، رشوه‌خواری و فساد اداری وجود نداشته و در صورت بروز آن شرکت‌ها نسبت به برخورد و مجازات مرتکبین اقدام نموده و در صورت لزوم با دولت‌ها همکاری و تعامل لازم را در این خصوص داشته و نسبت به زیان‌دیدگان جبران خسارت نموده باشند.

شرکت‌ها در صورت درخواست دولت‌ها موظف به ارائه مدارک لازم جهت اثبات اینکه کارکنانی که برحسب وظیفه حمل سلاح می‌نمایند، مرتکب جرایم جدی جنایی نگردیده و یا به سبب چنین رفتاری از نیروهای مسلح اخراج نشده باشند و یا اینکه منجر به فسخ قراردادی نشده باشند.

یکی دیگر از معیارهای انتخاب شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی، این است که دارای ظرفیت مالی لازم برای اجرای صحیح قرارداد و جبران خسارت لازم و پرداخت

بدهی‌های مالی و مالیاتی باشند.

از معیارهای دیگر به این مورد می‌توان اشاره کرد که دولت‌ها باید نسبت به کارکنان شرکت‌ها توجه لازم را از حیث داشتن شرایط و مجوز لازم جهت فعالیت حرفه‌ای در این‌گونه شرکت‌ها داشته باشند. در این خصوص شرکت‌ها نیز مکلف به در اختیار قرار دادن اسناد لازم به دولت‌های متقاضی می‌باشند. همچنین از آموزش لازم کارکنان شرکت اطمینان حاصل شود که شامل آشنایی و احترام به قوانین بین‌المللی بشردوستانه و حقوق بشر، قوانین مربوط به حمل و به‌کارگیری صحیح سلاح، مسائل مذهبی، جنسیتی، قومیتی و آداب و رسوم محلی مردم می‌شود.

همچنین روش رسیدگی به شکایات مردم محلی و غیرنظامیان، اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های مربوط به رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه به‌خصوص در مخاصمات مسلحانه و داشتن مقررات و سیاست مبارزه با رشوه‌خواری و فساد اداری و سایر جرایم جدی و سازمان‌یافته باشد. دولت‌ها نیز می‌توانند به‌طور مداوم از طریق گزارش‌های دوره‌ای نسبت به بررسی سطح آموزش کارکنان شرکت‌ها اطلاع حاصل نمایند. همچنین اطلاع دولت‌ها از نوع سلاح‌ها و اطمینان از متعارف بودن و اینکه به‌صورت قانونی، تهیه و خریداری شده باشند، الزامی است.

یکی از نکات جالب و مهم در سند مونترو این است که دولت‌ها خود را نسبت به اطلاع از رفتار شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی با کارکنان خود محق دانسته‌اند. شاید به‌دلیل اینکه امنیت شغلی آنها دخالت مستقیمی در نحوه رفتار آنها دارد. پس اطمینان از اینکه شرکت‌ها برای رفاه و تطبیق شرایط کاری آنها با قانون کار خود و یا سایر قوانین مربوطه و فراهم نمودن محیط سالم، منظم و مناسب برای کارکنان و عدم تبعیض غیرقانونی در کار اهتمام می‌ورزند، می‌تواند مؤثر واقع شود.

۳-۶- مسئولیت کارکنان

در مواد ۲۳-۲۵ سند مونترو وضعیت کارکنان بیان شده است. طبق ماده ۲۳، کارکنان موظف و ملزم به رعایت قوانین به‌خصوص حقوق بین‌المللی بشر^{۴۴} و حقوق بین‌المللی بشردوستانه^{۴۵} و ملّی شده‌اند و قوانین ملّی کیفری را درمورد آنها قابل اجرا دانسته‌اند. البته باتوجه‌به عبارت

44. International Human Rights Law (IHRL)

45. International Humanitarian Law (IHL)

پایانی پاراگراف E ماده ۲۲ بخش اول: «... تا آنجا که قابل اجرا باشد قانون ملی خود (کارکنان) اعمال می‌شود.» می‌توان دریافت که در مورد آنها مسامحه نموده است؛ اما مواد ۲۴ و ۲۵ بسیار حائز اهمیت هستند زیرا که وضعیت حقوقی کارکنان شرکت‌ها را بیان نموده و آنها را جدای از وضعیت مزدوری اعلام می‌نماید. در ماده ۲۴ بیان شده که وضعیت کارکنان شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی بسته به نوع، شرایط کارکرد و مشارکت آنها در فعالیت شرکت و حضور مستقیم در صحنه مخاصمات، بر اساس حقوق بین‌الملل بشردوستانه منطبق با کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل الحاقی اول و قوانین مشترک آنها تعیین می‌شود. همچنین در ماده ۲۵ بیان گردیده کارکنان شرکت‌ها جزو افراد غیرنظامی محسوب می‌شوند و تحت حمایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌باشند، مگر در زمانی که به‌طور مستقیم در عملیات مسلحانه شرکت کنند. در واقع سند، کارکنان شرکت‌ها را با شرط شرکت مستقیم در عملیات، استثناء نموده است. ماده ۲۶ به تفسیر این استثناء پرداخته و برای آن شرایطی تعیین نموده است.^{۴۶} چنانچه شرایط ذکر شده واقع گردد کارکنان به‌عنوان افراد نظامی محسوب می‌گردند. به بیان بهتر تمام کارکنان شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی به‌صورت پیش‌فرض، غیرنظامی بوده مشروط بر آنکه نام آنها در نیروهای مسلح یا یک واحد سازمانی (که همان شرکت می‌باشد) تحت فرماندهی مقام مسئول نسبت به دولت، ثبت شده باشد. در غیر این صورت هیچ‌کدام از شرایط مندرج در ماده ۲۶ شامل آنها نخواهد شد که منطبق با پروتکل اول ماده ۵۰ حمایت از غیرنظامیان می‌باشد و در نتیجه طبق پروتکل اول ماده ۴۷ آن، مزدوری آنها می‌تواند احراز شود. همچنین در بند C ماده ۲۶ سند بیان گردیده، در صورت مشارکت کارکنان شرکت در درگیری مسلحانه به‌طور مستقیم از وضعیت اسیر جنگی برخوردار خواهند شد. در نتیجه منطبق با کنوانسیون سوم ماده ۵ و پروتکل اول ماده ۴۵ خواهد بود.

در بخش دوم، بند «الف» ماده ۱۷ سند نیز نسبت به علامت مشخصه شناسایی افراد و تجهیزات نیز اشاره گردیده است. پس از جمیع جهات می‌شود گفت که بر اساس شرایط قید شده در سند و توجه به کنوانسیون سوم ژنو^{۴۷} خواهیم دید که از شش شرط مندرج در آن به غیر از شرط دوم، تمامی شروط بر کارکنان مسلح شرکت‌ها قابل اعمال می‌باشد و مفهوم

۴۶. نک: بند «ب» ماده ۲۶.

۴۷. بند A ماده ۴: ۱- شرط سازمانی؛ ۲- وابستگی به یک طرف مخاصمه؛ ۳- داشتن فرماندهی مسئول؛ ۴- حمل یک علامت ثابت؛ ۵- حمل آشکار سلاح؛ ۶- رعایت قوانین، مقررات و عرف‌های جنگ.

ضمنی آن این است که می‌توان آنها را در زمره مبارزان غیرمنظم قلمداد نمود. همچنین بر اساس تعریف مزدوری^{۴۸} در خواهیم یافت که از شرایط مندرج، به غیر از شرط سوم کم‌وبیش با توجه به ماهیت قراردادهای شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی مابقی شروط مصداق داشته. شاید به همین دلیل است که در سند مونترو بارها بر این موضوع تأکید و کارکنان شرکت‌ها را جزو مزدوران محسوب ننموده^{۴۹} و به صراحت کارکنانی که در صحنهٔ مخاصمه مشارکت مستقیم دارند را مشمول ماده ۵ کنوانسیون سوم ژنو و ماده ۴۵ پروتکل اول کنوانسیون ژنو از وضعیت اسیر جنگی اعلام نموده است.

۳-۷- صلاحیت دادگاه‌ها

با دقت در بند E ماده ۲۶ سند مونترو: «کارکنان شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی در صورتی که مرتکب جرایمی که طبق قوانین ملی یا بین‌المللی به رسمیت شناخته شده باشند، شوند، مورد تعقیب قرار می‌گیرند.» و با توجه به ماده ۵ پاراگراف A سند:

«دولت‌های متعاقد، متعهد به تصویب هر قانون لازم برای اعمال مجازات‌های کیفری مؤثر برای افرادی که مرتکب تخطی یا تخلف شدید از کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل الحاقی اول می‌شوند و مسئولیت بررسی شکایت افرادی که مورد چنین اعمالی شده واقع شده‌اند یا آمرین آنها را بدون توجه به ملیت در دادگاه‌های خود [دولت سرزمینی] محاکمه نمایند. البته ممکن است ترجیحاً مطابق با قوانین خودشان [دولت اصلی]، یا این افراد برای محاکمه به یکی دیگر از دولت‌های مربوطه منتقل شوند که چنین قوانینی را پیش‌بینی نموده و اگر نه می‌توانند به دادگاه کیفری بین‌المللی [ارجاع دهند].» می‌توان این نتیجه را استخراج نمود که سند مونترو، ابتدا صلاحیت سرزمینی، سپس شخصی و در نهایت جهانی را توصیه نموده است.

۴۸. بند ۲ ماده ۴۷ پروتکل شماره یک کنوانسیون ژنو: ۱- کسی که اختصاصاً در داخل یا خارج از کشور به منظور جنگیدن در یک طرف مخاصمه مسلحانه استخدام شده باشد؛ ۲- کسی که عملاً در مخاصمات مشارکت مستقیم داشته باشد؛ ۳- کسی که به منظور کسب یک امتیاز فردی که از سوی یک طرف مخاصمه به او وعده داده‌اند که معمولاً این امتیاز جنبه مادی داشته، به صورت پول پرداخت می‌شود و معمولاً از دستمزد فردی که هم‌تراز وی می‌باشد بالاتر است؛ ۴- کسی که نه تبعه یک طرف مخاصمه و نه مقیم در قلمرو تحت کنترل او باشد؛ ۵- کسی که عضو نیروهای مسلح یک طرف مخاصمه نباشد؛ ۶- از جانب یکی از طرفین متخاصم جهت انجام مأموریت رسمی به عنوان عضو نیروهای مسلح آن طرف اعزام نشده باشد.

۴۹. نک: سند مونترو، قسمت ۱، ماده ۲۶، بند C.

۳-۸- مسئولیت مافوق^{۵۰}

مسئولیت مافوق یکی از نهادهای مهم در حقوق کیفری بین‌المللی است. مطابق با این نهاد افرادی مسئول شناخته می‌شوند که هیچ دخالتی در ارتکاب جرم ندارند، اما به علت موقعیت و مقام برتر خود، توانایی انجام اقدامات پیشگیرانه اعمال ناقص قوانین را دارند، با این حال از این توانایی خود استفاده نکرده و کوتاهی می‌کنند. محاکم کیفری بین‌المللی در مسیر اعمال این مسئولیت نظرات متفاوتی دارند که ابهامات فراوانی را در تعیین ماهیت این مسئولیت ایجاد کرده، به طوری که برخی آن را مسئولیت مشارکتی، برخی معاونتی و برخی وکالتی دانسته‌اند و عده‌ای ماهیتی متمایز و جداگانه برای آن قائل شده‌اند. ابهاماتی در تعیین معیاری برای رکن روانی در این مسئولیت، به گونه‌ای که برخی آن را بدون نیاز به هرگونه رکن روانی دانسته و از این نظر آن را مسئولیتی مطلق و مادی تلقی کرده‌اند و بعضی دیگر بر مبنای غفلت ساده یا غفلت شدید و یا سهل‌انگاری توضیح داده‌اند.

همچنین در پاسخ به این مسئله که چه کسی را به عنوان مافوق می‌توان بر مبنای این مسئولیت محکوم کرد، نظرات گوناگونی وجود دارد. نظراتی که گاهی صرف وجود یک مقام رسمی در سلسله مراتب نظامی یا غیرنظامی را شرط لازم و کافی دانسته‌اند و گاهی وجود «کنترل مؤثر» را ضروری می‌پندارند.^{۵۱}

سند مونترو به این موضوع پرداخته و مسئولیت مافوق را هم برای مقام‌های دولت‌ها و هم مدیران شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی قابل استناد دانسته است.^{۵۲}

نتیجه

بعد از فروپاشی شوروی و نظام دوقطبی، ظهور و گسترش شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی به عنوان پدیده‌ای نو در قرن حاضر بیشتر مورد توجه قرار گرفت. افزایش تقاضا برای استفاده از خدمات این شرکت‌ها همواره با چالش‌هایی خاص همراه بوده است. آنچه که در استفاده از این خدمات تجربه شد، چندان خوشایند نبوده، حوادثی مانند وقایع عراق در سال‌های آغازین قرن حاضر به خصوص رسوایی فجایع زندان ابوغریب برای دولت

50. Superior Responsibility

۵۱. مرتضی میرزایی مقدم، «مسئولیت مافوق در حقوق کیفری بین‌المللی»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس

۳(۳) (۱۳۸۹)، ۶۹.

۵۲. نک: سند مونترو، پاراگراف F، ماده ۲۶.

ایالات متحده و شرکت‌های معروف «بلک واتر»، «تایتان» و «سیکا». همیشه بیم از رفتار ناقص حقوق بشر و سایر قوانین بین‌المللی و بار مسئولیت ناشی از آن محل بحث بوده است. از این رو شفاف نمودن و قاعده‌مندسازی اعمال و رفتار این شرکت‌ها مورد توجه دولت‌ها بوده و تلاش‌های بسیاری در این خصوص از جانب دولت‌هایی که بیشترین درگیری در این‌گونه مسائل را دارند، در پرتو تصویب کنوانسیون‌ها یا توافقنامه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای مانند سازمان اتحادیه آفریقا در حذف مزدوری و یا طرح پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی سازمان ملل متحد در مقررات و نظارت کنترل شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و یا سند مونترو و یا قوانین ملی دولت‌هایی مانند عراق، سیرالئون و آفریقای جنوبی صورت پذیرفته است.

در همین راستا با تلاش دولت سوئیس و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ به همراه ۱۷ کشور دیگر که بیشترین درگیری و دغدغه را در این موضوع داشتند، اقدام به تدوین سند مونترو نموده که امروزه به ۵۴ کشور رسیده و هدف آنها، علاوه بر توصیه‌ها و دستورالعمل‌هایی مفید به همراه روش‌های پیشنهادی برای دولت‌ها در جهت نظارت بیشتر بر روی قاعده‌سازی و نظام‌مند نمودن فعالیت شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی بوده تا از رعایت حقوق بشر و قوانین بین‌المللی توسط آنها اطمینان حاصل گردد. این سند را می‌توان جزو توافق‌های خاص بین دولت‌ها تلقی نمود که بازتاب جهانی داشته و قابلیت تبدیل به قواعد و قوانین بین‌المللی را دارند. سند مونترو ضمن توصیه به گردن نهادن دولت‌ها و شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی به قوانین بین‌المللی و بشردوستانه علاوه بر محرز دانستن مسئولیت آنها به‌طور ضمنی بر نکات مهم دیگری نیز تأکید دارد؛ نکاتی مانند اصل جبران خسارت و صلاحیت دادگاه‌ها و خروج تعریف مزدوری برای کارکنانی که برحسب وظیفه در مخاصمات، مشارکت مستقیم دارند، آموزش کارکنان و مسئولیت مافوق.

سند مونترو پیام‌های ساده‌ای را برای هر دولت و پیمانکاران خصوصی به همراه دارد که شامل تعهداتی درخصوص به‌کارگیری پیمانکاران نظامی - امنیتی خصوصی بوده و دولت‌ها را در مسیر برون‌سپاری نظامی محدود می‌نماید.

با نگاهی به پیشرفت‌هایی که از زمان تدوین سند مونترو در سال ۲۰۰۸ تاکنون دیده می‌شود، می‌توان متوجه شد که اهداف انسانی سند مونترو به‌طور چشمگیری پیشرفت کرده است. این سند ضمن دادن آگاهی درمورد تعهدات دولت‌ها در رابطه با فعالیت شرکت‌های نظامی - امنیتی خصوصی، اهمیت تصویب و اجرای قوانین داخلی کافی را نیز افزایش داده است و امروزه می‌بینیم که دیگر بحث اینکه فعالیت شرکت‌های نظامی - امنیتی خصوصی در

یک خلأ قانونی قرار دارد، شنیده نمی‌شود؛ بنابراین، نیاز به ادامه کار برای دستیابی به اجرای مؤثر و کامل قوانین و شیوه‌های مناسب موجود در سند مونتر و افزایش حمایت از آن، همچنان حس می‌گردد.

این سند اولین تلاش گسترده و در حکم الگویی جامع در راستای قاعده‌مندسازی فعالیت شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی بوده و علی‌رغم محل اختلاف دولت‌ها به‌خصوص دولت‌های هژمون، همچنان آن را جزو تلاش‌ها و گام‌های مؤثر و ارزشمند فراملی می‌توان برشمرد و به‌نوعی الگوی اقدامات بعدی از جمله تدوین ضوابط رفتاری بین‌المللی درخصوص ارائه‌دهندگان خدمات امنیتی خصوصی در سال ۲۰۰۹ و تدوین دستورالعمل برای ارائه‌دهندگان خدمات امنیتی و نظامی در سال ۲۰۱۰ و از همه مهم‌تر طرح پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی سازمان ملل متحد در مقررات، نظارت و کنترل شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی ۱۳ ژوئیه ۲۰۰۹ ذکر نمود و می‌توان چشم‌اندازی مثبت و آینده‌ای روشن را برای آن متصور شد اما آنچه آشکار و مسلم است اینکه این چشم‌انداز بدون تعامل، توافق و همکاری دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی میسر نخواهد شد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ابراهیم گل، علیرضا، مترجم. *مسئولیت بین‌المللی دولت (متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل)*. چاپ هشتم. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵.
- رئیس، لیلا، عبدالنعم شهریاری. «شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و حقوق بشردوستانه: جایگاه و مسئولیت». *فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی* ۱۶ (۱۳۹۲): ۸۳-۱۱۶.
- شریفی طراز کوهی، حسین و مارال آذری. «مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال ناقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی». *فصلنامه آفاق امنیت* ۱۴ (۱۳۹۰): ۶۴-۹۵.
- عسکری، پوریا. «شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی و حقوق بین‌المللی بشردوستانه». *مجله پژوهش‌های حقوقی* ۶ (۱۲) (۱۳۸۶): ۸۳-۱۰۴.
- میرزایی مقدم، مرتضی. «مسئولیت مافوق در حقوق کیفری بین‌المللی». *فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس* ۳ (۳) (۱۳۸۹): ۶۹-۱۰۱.
- یزدان نجات، رزا. *حقوق بین‌الملل بشردوستانه و شرکت‌های خصوصی امنیتی - نظامی*. تهران: نشر خرسندی، ۱۳۹۳.

ب) منابع خارجی

- Gillard, Emanuela Chiara. "Business Goes to War: Private Military/ Security Companies." *International Review of the Red Cross* 88(863) (September 2006): 525.
- ICRC Blog. "Speaking Law to Business: 10-Year Anniversary of the Montreux Document on PMSCs." Last Accessed April 17, 2019. <http://blogs.icrc.org/law-and-policy/2018/09/17/speaking-law-business-10-year-anniversary-montreux-document-pmscs/>.
- Kinsey, Christopher. *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*. New York: Routledge, 2006.
- Montreux Document Forum. "A Contract Guidance Tool for Private Military and Security Services." www.mdforum.ch/pdf/contract-guidance-tool.pdf (Last Accessed April 18, 2019).
- Moyakine, Evgeni, Corinna Seiberth. *Private Military and Security Companies in International Law-A Challenge for Non-Binding Norms: The Montreux Document and the International Code of Conduct for Private Security Service Providers*. Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2014.
- United Nations Global Compact. Last Accessed April 18, 2019. <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc>.
- Singer, Peter W. "The Private Military Industry and Iraq: What Have We Learned and Where to Next?." Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper, November 2004.